

De Leie tussen Menen en Lauwe volgens de *Albums de Croÿ*.
[Duvosquel 1989]

Landbouw, botanica, ecologie en natuur

Marc Antrop (MA)

Hans Leinfelder (HL, gespreksleider)

Leo Vanhecke (LV)

HL: Kunnen jullie concreet zeggen met welk begrippenkader jullie deze fotoreeksen benaderen? Wat verstaan jullie onder botanica, ecologie, natuur, landschap?

LV: Botanica is mijn vorming en mijn vertrekpunt. Op de platen van Massart staan indicaties over de plantengroei in die oude landschappen. Uit de aanwezigheid van planten kan je een ecologisch profiel distilleren. Wanneer je de foto's bekijkt zie je op de voorgrond verschillende elementen zoals een beek, een oeverwal, een hooiberg... Dat is een habitat. Er is ook een breder, een landschappelijk niveau, dat van de landschapsecologie. De botanische pijler gaat over wat er staat, wat er groeit; de ecologische pijler kijkt naar de relaties tussen de verschillende milieufactoren maar ook naar de historische factoren. Hoe is iets ontstaan? Wanneer is iets ontstaan? Wat is de inbreng van de mens daarin geweest?

MA: Als geograaf heb ik een invalshoek die in de Gentse traditie een synthese is tussen natuurwetenschappen en historische geografie. Landschap heeft daar de betekenis van een territorium. Een formele definitie die ik ondersteun is die van de Europese landschapsconventie omdat je daarin alle componenten hebt waarmee je een interdisciplinaire synthese kan realiseren. Op de eerste plaats is het landschap een waarneembaar iets voor de mens, het moet dus betekenis hebben. Er staat ook heel duidelijk dat het landschap een eigen karakter heeft dat van plaats tot plaats verschilt, dus regionale diversiteit geeft. En het is het gevolg van een continue interactie tussen natuurlijke processen en menselijke activiteiten en sluit zo aan bij een historische achtergrond en ook bij een ecologische gedachte. Je kunt deze benadering volledig in een landschapsecologische context plaatsen waarbij de ruimtelijke organisatie een bepalende factor is voor de processen die erin plaatsvinden, gezien vanuit de ogen van een bepaalde soort, de mens.

Verschuivingen in de landbouw

HL: Beginnen we met een globale appreciatie van de voorbije twintigste eeuw en vooral van de laatste vijftwintig jaar

omdat die misschien het meest ingrijpend was voor het landschap en de ecologie.

Het begin van de twintigste eeuw kent al een zekere mechanisatie, automatisering, technologisering van de landbouw. Maar de landbouw staat hoe dan ook nog sterk in interactie met het fysisch systeem, de bodemkenmerken en het hydrologisch systeem. De mogelijkheden om in te grijpen zijn in het begin van de twintigste eeuw nog beperkt.

Na de Tweede Wereldoorlog, met de stimulans van een Europees landbouwbeleid dat wil vermijden dat opnieuw voedseltekort en hongersnood zouden opduiken, ontwikkelen zich de modernisering van de landbouw, de specialisering en de schaalvergroting met een ecologische en maatschappelijke impact. Dat leidt in begin jaren tachtig tot de melkplassen en de boterbergen.

Een beleidsmatige reflex zorgt er eind jaren tachtig, maar vooral in de jaren negentig op Europees niveau voor dat men het geweer van schouder verandert. Een trage maar zekere omschakeling van het landbouwbeleid richt zich op de productie en op een plattelandsbeleid dat het multidimensioneel karakter van het landschap ondersteunt. Dit betekent dat voor landbouwers een minimum inkomen wordt gegarandeerd. Om meer inkomen te halen moeten ze op zoek naar strategieën om te overleven. Bulkproductie van graan, rundvlees of varkensvlees, en veehouderij lijken de oplossing, maar komen in noordwest-Europa in het gedrang als gevolg van de concurrentie met de lageloonlanden en met dunner bevolkte landen waar de grondprijs minder hoog is.

Bulkproductie op het vlak van de bio-energie blijkt ook geen oplossing. Wanneer je bijvoorbeeld twee van de zes procent groene energie uit koolzaad wil halen, moet je honderdduizend hectare inzaaien en dat is één zesde van het landbouwareaal in Vlaanderen dat voor koolzaad zou moeten worden opgeofferd. Hier zijn de toekomstperspectieven voor Vlaanderen dus heel miniem.

Wat overblijft is dat landbouw probeert inkomsten te halen uit zeer specifieke en kwaliteitsvolle streekproducten. Andere mechanismen die worden vooropgesteld onder de noemer verbreding zijn bijvoorbeeld hoeve- en plattelandstoerisme, natuur- en landschapsbeheer. Landbouwers zouden dan hiervoor worden vergoed. Maar de vraag is: wat is de evolutie voor Vlaanderen? Vandaag zie je twee tendensen: bedrijven die nog proberen mee te doen op de wereldmarkt van bulkproductie, bijvoorbeeld de intensieve veehouderij en de sierteelt. Maar het ruimtegebruik is hiervoor in Vlaanderen zeer beperkt. En anderzijds gemengde en grondgebonden landbouw die weinig toekomstperspectieven heeft, maar wel grote oppervlakten gebruikt. Hier moet dus worden nagedacht over alternatieve inkomstenbronnen.

LV: Landbouw is vaak met de vinger gewezen als de hoofdverantwoordelijke voor nefaste evoluties maar in feite is zij zelf ook een slachtoffer geweest. Het is belangrijk een onderscheid te maken tussen de ecologisch waardevolle natuur en de biodiversiteit aan de ene kant, en het milieu aan de andere kant. Zowel landbouw, als industrie als urbanisatie hebben een

impact gehad op beide polen.

Voor ecologen is daarbij de vraag naar de noodzaak van biodiversiteit essentieel. Nochtans is dit veeleer een ethische en filosofische discussie dan een wetenschappelijke. Echte biodiversiteit kan belangrijk zijn voor bijvoorbeeld de farmaceutische industrie bij het zoeken naar geneeskundige elementen in de natuur. Maar dat is in een land als het onze veel minder aan de orde. Slechts voor een klein deel van de bevolking is het belangrijk die biodiversiteit te bewaren als deel van ons patrimonium, in dit geval het patrimonium van de natuur. Behouden of niet is dus in grote mate een ethische kwestie.

Wanneer je nu naar het veranderende landbouwbeleid kijkt, is het relatief eenvoudig om de normen van de milieuwetgeving te halen. Maar wanneer je naar het behoud van specifieke biotopen gaat kijken is het een kwestie van hoeveel centen de maatschappij ervoor over heeft. Dat is één aspect. Een tweede aspect is dat in de afgelopen tien tot twintig jaar dergelijke gebieden meer en meer in handen van natuurbeheerders kwamen waardoor het natuurlijke beheerssysteem dat boeren vroeger traditioneel gebruikten, verloren gaat. Zowel de kennis hiervan als de middelen ervoor zijn ontoereikend. Wat je nu ziet in natuurbehoud zijn modes en evoluties die meer bepaald zijn door nieuwe inzichten of financiële overwegingen dan door traditionele, natuurlijke evoluties.

Nieuwe landschappen en bocagegebieden

MA: We moeten niet terug naar landschappen van vroeger. In feite bestaan de landschappen die we nu kennen uit verschillende lagen waarvan de onderliggende lagen resten zijn van vroeger. Daarin vinden we eigenlijk maar hele kleine oppervlakten die terug te voeren zijn naar het einde van de achttiende eeuw; verder terug in de tijd zien we alleen nog structuren zoals dorpsvormen. Daarom is de kabinetskaart van graaf de Ferraris [Ferraris 1965] een belangrijke mijlpaal. Die geeft ons juist de toestand van voor de veranderingen door zowel politieke, sociale als industriële revolutie en is dus een goed referentiedocument, uniform voor heel België. Er vallen daarbij twee dingen op: eerst en vooral dat er voor grote oppervlakten sinds De Ferraris, zeker tot de tweede helft van de negentiende eeuw, nauwelijks iets is veranderd, maar dat er andere plaatsen zijn waar in die periode fundamentele veranderingen gebeurd zijn. De Kempen met de mijngebieden bijvoorbeeld, of de Westhoek waar je met de Eerste Wereldoorlog een tabula rasa krijgt en dus volledige nieuwbouw. Voor veel andere gebieden is eigenlijk het hele landschap vrij stabiel. Slechts op enkele plaatsen stellen we vast dat er gesloten bocagelandschappen gekomen zijn na De Ferraris en meestal gaat het om een omschakeling van akkerbouw naar veeteelt. De oorzaken van die evolutie zijn te zoeken in de verstedelijking, de industrialisering en een snel groeiende bevolking die moet gevoed worden en waarvoor graan wordt aangevoerd vanuit Amerika. Boeren van bij ons zien zich daardoor genoodzaakt over te schakelen van akkerbouw op veeteelt. De echte grote veranderingen zien we na de Tweede Wereldoorlog met de komst van de auto. De verstedelijking en de

individuele mobiliteit nemen sterk toe waardoor regionale verscheidenheid verdwijnt. Overal krijg je dezelfde structuren en verkavelingen, bebouwing in kleinere gebieden en intensifiëring van de landbouw. In Vlaanderen is dit niet zo duidelijk, maar als we de ruimere context nemen van België en de omliggende landen zie je dat krachtenspel tussen intensief en extensief gebruik zeer duidelijk. Dit betekent ook dat de regionale verscheidenheid met de fijne inpassing van de landbouw in de bestaande natuurlijke structuren verdwijnt.

De factoren die bepalen dat de stabiliteit vroeger groter was dan nu, hebben enerzijds te maken met technologie en anderzijds met financiële en economische aspecten.

Een landschap is tegenwoordig, net als zoveel dingen in onze maatschappij, maakbaar en vervangbaar. Met andere woorden de mentaliteit is er niet meer één van onderhouden en duurzaam behouden voor de toekomst, maar van vervangen. Het prijskaartje dat daar aanhangt, is afhankelijk van de investering en het bijhorende 'rendement'. Vroeger werd zo een investering afgeschreven op ongeveer dertig jaar, vandaag rekenen economen met ongeveer vijf jaar.

De hele landbouweconomie heeft zware investeringen opgelegd gekregen waardoor mensen met een zware schuldenlast zitten. Ik denk dat de boeren heel snel zouden veranderen, moesten ze niet met die zware financiële lasten zitten.

Dit is uiteindelijk de belangrijke verschuiving die met de hervorming van het Europese landbouwbeleid aan de gang is en waarbij gigantische bedragen worden vrijgemaakt om inkomsten en subsidiëringen te regelen, maar daar zit nergens een garantie in voor een landschappelijke component. Landschap en platteland zijn vandaag totaal verschillend. Het gaat over het overleven van mensen buiten de stedelijke sfeer in een landelijk gebied en daar komt veel meer bij kijken dan alleen landbouwsubsidies. Er moet een lokale infrastructuur zijn en er moet een sociaal weefsel kunnen bestaan. Maar of regionale streekproducten, hoevertoerisme en dat soort dingen, de oplossing zijn in alle gevallen, is weinig waarschijnlijk. Een structurele toelage voor een soort landschapszorg of landschapsbeheer, zonder dat mensen het gevoel krijgen dat ze landschapsparkwachters moeten worden, lijkt daarbij efficiënter.

HL: Het zou kunnen leiden tot een soort homogenisering want waarom moet elke streek zijn eigen streekproduct hebben? Je krijgt gelijkaardige streekproducten over heel Vlaanderen want zo gedifferentieerd is het hier ook niet.

MA: De plaatselijke gebruiken, het kunnen omgaan met een stuk grond, wat je niet op school kunt leren, die zijn aan het verdwijnen. Eén van de redenen om die te bewaren is de benadering vanuit de experimentele archeologie. Je kunt geen landschappen uit het verleden reconstrueren, dat zou een Disneylandachtige toestand opleveren. We zien wel 'designed landscapes' verschijnen zoals bijvoorbeeld kasteelparken. Domeinen, die toch vrij grote oppervlakten innemen, worden vanaf het begin van de twintigste eeuw niet meer verwaarloosd; de nieuwe rijken worden eigenaar en proberen ze te restaureren. Het is in dat kader dat ook Massart moet worden geplaatst. Het is in dezelfde periode dat hij een grote patrimo-

niemwaarde toekent aan bepaalde landschappelijke elementen die teloor zijn gegaan maar die met nieuwe middelen kunnen worden gerestaureerd. Je ziet dus restauratie van kasteeldomeinen, tuinen, die wel terugkeren naar het verleden, naar een renaissance-toestand, of naar een middeleeuwse toestand. Zij worden nieuwe bakens met een recreatieve, toeristische of culturele meerwaarde of een nieuw gebruik in het ruimere weefsel van het land. Dit geeft een onderscheid tussen het ordinaire landschap, waar de spontane processen van verstedelijking en van landbouw plaatsvinden; en de meer spectaculaire 'designed landscapes' waarbij op een laboratoriumachtige wijze dingen worden bewaard.

LV: In natuurbehoud zelf heeft men een bijna omgekeerde tendens. Daar waar je over heel Vlaanderen reservaten hebt, wil elk reservaat bijvoorbeeld zijn poel hebben, ook in streken waar van oudsher nooit poelen hebben bestaan. Je krijgt lokaal een differentiatie naar biotopen toe; maar op landschappelijk vlak krijg je het omgekeerde effect.

MA: De beslissingen of keuzes die nu moeten gemaakt worden, gebeuren vanuit een stedelijke denkwereld en bevolkingssamenstelling en men projecteert de daarmee verbonden waarden en behoeften op de ruimte die er rond zit. Men leeft niet meer van dat landschap of van die ruimte, men dicht er nieuwe waarden aan toe. Toerisme op ruimere schaal naar exotische paradisijsen, of zonniger buurlanden, betekent dat je het belang van lokaal hoevetoeerisme sterk in twijfel kan trekken.

Naar een kleinschalig landschap?

HL: Doorheen de fotoreeksen heb je het gevoel dat het landschap, de ecologie en de natuur in Vlaanderen erg homogeen worden. Een eerste oorzaak van homogenisering is op een hoog, abstract niveau te vinden: algemene klimaatsverandering en milieuvervuiling. Je ziet dat water evolueert naar een plas zonder veel begroeiing (fotoset 26), of je hebt heel specifiek de voedselarme plassen die evolueren naar een voedselrijke plas met een heel andere vegetatie (fotoset 46). In Wuustwezel vertrek je van een ven met veenmos dat evolueert naar een doorsnee vijver (fotoset 47). Zal Kyoto een wezenlijke verandering brengen of is het allemaal onomkeerbaar?

LV: De verandering heeft in de eerste plaats te maken met waterverontreiniging. Ik heb recent een studie gemaakt van kleine slootjes in de polders in Uitkerke, waar in twintig jaar tijd zelfs de meest banale soorten enorm zijn achteruitgegaan, zelfs binnen een reservaat. Wat vroeger op tachtig procent van de sloten voorkwam is geslonken tot drie procent. Globaal heeft een sterke atrofiëring plaatsgegrepen. Klimaatverandering is een ander probleem. In Nederland legde men recent een verband met de vooruitgang van een aantal soorten. Een aantal tropische of exotische soorten floreren tegenwoordig goed, maar dat heeft ook te maken met extreme herbicide behandelingen in het verleden waarbij men lokale onkruiden heeft kunnen uitroeien of sterk heeft kunnen terugdringen. Dat heeft gezorgd voor open ruimte waar plaats kwam voor nieuwe invasieve soorten die een niche inpalmen. Treffend voorbeeld daarvan zijn de maïsvelden waar heel veel streek-

vreemde grassoorten hun weg beginnen te vinden, en dat zijn problemen voor de toekomst. Kan dat onder Kyoto veranderen? Als het water schoon is en het slib is proper en geruimd, dan kan er weer veel groeien, maar je kan niet verwachten dat alles terugkeert. Als alles weg is, moet men tot harde actie overgaan en de dingen opnieuw uitzetten, wat taboe is binnen natuurbehoud.

MA: De ecologische en biologische diversiteit is zeker achteruit gegaan. De landschappelijke diversiteit is toegenomen. We hebben veel meer nieuwe elementen in de ruimte gekregen dan vroeger. Er is een veel grotere verscheidenheid in architectuur bijvoorbeeld, een veel grotere verscheidenheid in infrastructuur dan ooit tevoren. Maar wat afgenomen is, is de regionale diversiteit, dus het onderscheid tussen verschillende gebieden met een eigen karakter en identiteit. Je ziet duidelijk een verandering van de biotische elementen en niet van de architectonische die erbij komen. Een merkwaardige verandering is de grootte van zowel open ruimten, als bossen, als veengebieden. Die zijn allemaal kleiner geworden. Het open karakter is overgegaan naar een gesloten karakter. We kijken in de huidige landschappen veel minder ver dan in die van Mas-sart.

HL: Evoluëren we in Vlaanderen niet stilaan naar een kleinschaliger landschap?

LV: Dat is ook te verklaren door het wegvallen van traditionele landbouwactiviteiten van de plattelandsbewoner. Het landschap werd tot in de kleinste plekken benut en dat is weggeval-len. Het resultaat is dat overal struiken opschieten en struiken worden bossen. Dit is bijvoorbeeld duidelijk in de duinen die dichtgroeien. Die landschappen hebben een andere functie gekregen, heel vaak in residentiële samenhang. Vroeger werd het gras van elke berm gemaaid voor de dieren en dat zorgde ervoor dat het werd onderhouden.

Wanneer je enkel het aantal soorten telt, dan is er ook nu een vooruitgang. Er is een achteruitgang voor de speciale waterplanten, maar er zijn een 1500-tal soorten die uit het buitenland komen. De rijkste gebieden zijn de stedelijke agglomeraties die werken als een filter, maar het heeft ook te maken met de mondialisering, want het gaat om soorten uit andere continenten. Het is dus niet alleen een landschappelijke de-differentiatie op ons niveau; ook op wereldniveau krijg je in grote lijnen hetzelfde.

HL: Een typisch regionaal product als vlas in de omgeving van Eeklo, evolueert naar andere typische fenomenen: rundvee, begrazing, veehouderij (fotoset 23). Vandaag zijn die koeien verdwenen, ze staan op stal. Overal in Vlaanderen zie je heel veel maïs die landschappelijk een enorme impact heeft. Maïs groeit tot twee meter hoog in het toeristisch recreatief hoogseizoen wanneer de visuele beleving van het landschap het grootst is.

LV: Het is natuurlijk zo dat dit ook dumpplaatsen zijn van meststoffen. Men maakt eerst tabula rasa, dan krijg je die maïs en daarbinnen speciale onkruiden. We zitten nu in de landbouw in de fase van de maïs. Die zal mogelijks later door een ander gewas vervangen worden. Ik vind dat eigenlijk niet zo erg. Dit

hoort bij de ontwikkeling van de landbouw. De akkers die er voor de maïs waren, waren ook niet veel zaaks en het grasland dat men inzaait, bestaat heel vaak uit een paar soorten, een beetje raaigras en dan heb je het, dat is het verschil met maïs.

LV: Het is waar, maïs vloekt bijvoorbeeld in de polders. Die hebben een heel uitgestrekt gezichtsveld en daar gaat men nu maïs zetten, dat hoort daar niet thuis. Maar dat kan een voorbijgaand gevoel zijn, het referentiekader van de mens gaat maar een paar decennia terug.

HL: Maar de leesbaarheid van dit landschap is door de maïs grondig veranderd, de kerktoren van Eeklo zie je er niet bovenuit steken, gelukkig staat de hoogspanningslijn er als een referentiekader voor het landschap.

MA: We moeten ons realiseren dat mensen niet met statische beelden van landschappen leven. Wij bewegen door de ruimte en bouwen een mentale kaart op met een bepaald beeld van dat landschap waarbij we alle kanten zien. We kunnen heel gemakkelijk die maïs wegdenken op een bepaald moment. Maar als je in vlakke gebieden door corridors beweegt, zit je gevangen. Je kunt daar claustrofobische effecten krijgen.

HL: Een cliché dat stilaan ook in Vlaanderen ingang vindt, is dat de koeien uit het landschap verdwijnen (fotoset 30). Het beeld van Adriaan Geuze die in Nederland een enorm grote koe in het landschap heeft neergepoot is een symbool. Ervaren jullie dat als een probleem?

LV: Er is het probleem van de koeien maar er is bijvoorbeeld ook de rootput die je op de voorgrond ziet en later gedempt is. In de periode tussen Massart en Charlier, vooral na de Tweede Wereldoorlog, moest al wat nat was gedempt worden en verdwijnen. Die tendens is voorbij, en men tracht die ingrepen opnieuw ongedaan te maken. Ik vind het jammer dat er geen koeien meer staan, dit hoort bij een wijd landschap, het is niet alleen een kwestie van visuele beleving, die koeien hebben ook een functie. Zeker bij nattere stukken grond zoals in de polders, zijn ze een belangrijk vormend element bij het tot stand komen van moerassige trappelzones tussen de sloten en de weilanden die heel specifieke habitats doen ontstaan waar een aantal plantensoorten van profiteert.

Voor vogelliefhebbers zijn die koeien een noodzakelijk kwaad. De steltlopers die op de oevers broeden hebben jongen en het gebeurt dus wel eens dat zo een jong vertrappeld wordt door een koe. Als plantkundige zeg ik 'ja, dat hoort erbij, dat is altijd zo geweest'. Een ornitoloog zegt 'dat is een drama'. Aangezien er meer ornitologen zijn dan plantenliefhebbers is het vaak zo dat men in natuurgebieden minder vee op die weilanden plaatst en pas na een bepaalde datum, als die vogels weg zijn. Maar dat heeft nefaste gevolgen voor de vegetatie omdat bijvoorbeeld het riet zo niet voldoende onderdrukt wordt en die graaszones minder interessant worden voor het vee.

HL: Vind jij dat het een essentieel landschapselement is?

MA: Ik denk dat een agrarisch landschap niet alleen over teelten gaat maar ook over dieren. De verschuiving heeft juist te maken met het intensifiëren van het ene of het andere. Het beeld dat je hebt van een gebied is ook niet onbelangrijk. De streekeigen soorten zijn kenmerkend: onze koeien zijn niet

die van Duitsland of Schotland. Dat geeft een identiteit en dat geeft een element van leesbaarheid, van differentiatie. Bovendien heeft het ook een educatieve waarde want het begrijpen van de ecologische link tussen bijvoorbeeld de weide en de beesten die erop staan en eventueel de melk- en de vleesproductie die eruit afgeleid wordt, is niet onbelangrijk.

HL: Er bestaat zoiets als agrarische-bedrijfsgebouwenarchitectuur, architectuur die ook streekeigen kan zijn, maar die absoluut niet wordt gestimuleerd. Hetzelfde geldt voor de beplanting waarvoor streekeigen soorten zouden kunnen worden gebruikt.

LV: Populier wordt in middens van natuurbehoud als een exoot gezien en wordt dus zoveel mogelijk geweerd, terwijl ongeveer een eeuw lang heel typische landschappen gedomineerd waren door populieren. Het beeld is nu anders en dus moeten we andere landschappen maken. Dit gaat allemaal heel ver. Die populieren zijn daar wel op hun plaats, maar die autobanden en al die rommel daarrond hebben al lang niks meer te maken met landschapsstijl.

MA: Kijk naar Nederland of Denemarken: de boerderijen zijn daar als een ziekenhuis, clean, proper, geen rommelzones. Bricoleerwerk bij de Vlaamse boer is een goedkope oplossing; je vindt er alle mogelijke materialen om dingen op te lappen en ruimte bij te bouwen. Die zijn vaak architectonisch wanordelijk. Dit heeft te maken met geld maar ook met mentaliteit. Netheid of het gevoel dat er een goed beheer is van de landbouwomgeving, is één van de belangrijkste factoren in een positieve landschapsbeleving. Dus als je de landschapsbeleving wil opkrikken, ga je iets moeten doen aan de kwaliteit van de architectuur, de landinrichting en dergelijke.

MA: Vierkantshoeves in open veld zijn vrij logisch, maar met de nieuwe architectuur en regelgeving rijzen soms problemen. Er zijn vierkantshoeves die niet meer kunnen uitbreiden omdat ze beschermd zijn als monument. Nieuwe loodsen of grotere gebouwen plaatst men vaak tegen of in het beste geval een beetje op een afstand omdat men niet meer mag verbouwen, maar de stijl sluit niet altijd aan bij het bestaande gebouw. Zo ontstaan problemen van samenhang, van architectonisch erfgoed aan de ene kant, en de functionaliteit van de nieuwe bedrijfsvoering aan de andere kant. Minder boeren blijven evenveel grond bewerken. Je zit met een 'trade off' waarbij je streeksgewijze zou moeten zoeken naar de optimale oplossing.

LV: Het heeft ook veel te maken met algemene stedenbouwkundige voorschriften.

MA: In Vlaanderen zijn er drie soorten hoeven. Er zijn de bedrijven die nog actief zijn, uitgebreid met nieuwe loodsen en die de gronden hebben overgenomen van de kleinere die gestopt zijn, er zijn vervallen hoeven en hoeven die verbouwd zijn tot residentie of hoevehotel.

HL: In het polderlandschap tussen Wenduine en Blankenberge bijvoorbeeld is er heel wat opgaand groen bijgekomen in het landschap (fotoset 8). Je kan je daarbij afvragen of het dominante natuurbeleid en de neerslag van beheersovereenkomsten van kleine landschapselementen, erfbeplanting en dergelijke tot een gesloten of kleinschaliger landschap leiden?

LV: Zulke evoluties kan je toeschrijven aan incompetentie van de mensen die verantwoordelijk waren voor de ingrepen in dat landschap omdat ze zich onvoldoende bewust waren van regionale differentiatie. De algemene maatregel voor schermgroen geldt absoluut niet overal. Maar er is meer dan dat schermgroen. De lijnen die verdwijnen, bijvoorbeeld sloten, dat is jammer. Evengoed vanuit historische hoek, want zo een sloot kan eeuwen oud zijn en is vaak een restant van een originele waterloop. Een fietspad aanleggen door zo een landschap is op zich een goed idee, het is een manier om het te ontsluiten. Maar meestal plant men er struikgewas of bomen langs en dan wordt het een vloek in het landschap. Of men legt speciale boogbrugjes in hout die geïmporteerd worden uit Nederland maar die absoluut niets ter zake doen in dat polderlandschap.

MA: De incompetentie komt dikwijls voort uit de ambtenarij die de regeltjes moet laten toepassen, maar vaak ook uit de opleiding van diegenen die de ingrepen moeten plannen. De opleiding van landschapsarchitecten bij ons is helemaal niet gefundeerd op ecologische of historisch-geografische regels. Zij vertrekken vanuit een soort tuininrichting die op een landschappelijke schaal wordt gebracht. Elementen als bruggetjes, bankjes, en werpnetjes voor blikjes zijn een markt geworden.

Vertuining en getijdenrivieren

LV: Een dreef met bomen is een milieu voor allerlei organismen, met randzones tussen de akker en de dreef waar veel planten staan. Dat was vaak allemaal weg (fotoset 21). Wanneer men nu die dreven opnieuw tracht te creëren, kan dat winst betekenen voor de natuur omdat het oorspronkelijk leven daar terug kan opbloeien. Vanuit een zeker standpunt kan je hier spreken van vertuining, want voorheen was die dreef ook een vertuining.

MA: Dreven zou ik geen vertuining noemen. Je mag niet vergeten dat onze rijkswegen beplant moesten worden met bomenrijen van een aparte soort. Op sommige plaatsen waren dat fruitbomen om het vruchtgebruik aan de reizigers te geven. Dat waren van bij de aanleg verplichtingen van stedenbouwkundige aard.

Ook grote kasteelparken en landschapsparken kan men niet direct als vertuining omschrijven. En het suburbane gebeuren met de individuele tuintjes waarmee in Vlaanderen iets meer dan veertien percent van de totale oppervlakte is bezet, is een toestand waarvan wij eigenlijk niet weten wat daarbinnen gebeurt. We weten niet welke dieren er lopen, welke planten er groeien, welke herbiciden men gebruikt. Daar is geen controle op. Ze vormen ware schimmels in het landschap waarbij de doorkijken naar de open ruimte verloren zijn.

LV: Vanuit ecologische hoek spreekt men over vertuining wanneer men op het vlak van natuurbeheer gedetailleerde ingrepen gaat doen om een soort of een kleine biotoop te bevoordelen. Vertuinen komt dan neer op een intensieve poging de dingen naar je hand te zetten, zoals je in een tuin doet. Dat kan ook met ecologische doelstellingen zijn hoewel daar twee extreme standpunten bestaan. Aan de éne kant heb je diegenen die er alles aan willen doen om dingen uit het

verleden in stand te houden en aan de andere kant heb je diegenen die er voor pleiten de natuur opnieuw zijn werk te laten doen. Maar een groot deel van de nieuwe soorten die in onze landschappen opduiken en inburgeren, zijn afkomstig van mensen die hun sierplant beu zijn en gewoon over de haag gooien. Vaak leidt dat tot wilde populaties en kan men spreken van 'groenstorten'.

MA: Etymologisch is een tuin een ruimte die afgesloten is met gevlochten twijgen. De vertuining van het landschap heeft niet alleen als betekenis dat je heel intensief en kunstmatig op micro-schaal ingrepen doet, maar ook dat je open ruimten afschermt. Allerlei ruimten komen zo tot stand. De vertuining van het Vlaamse landschap is niet onbelangrijk. Er is een structurele link tussen enerzijds de woning en de architectuur, en anderzijds het landschap en de publieke ruimte. Vertuinde gebieden hebben dus een patroon: een publieke straatkant, de formele kant, aan de voorkant van het huis en de achterkant waar men woont met zicht op de tuin. Als die tuin klein is dan wordt hij visueel en mentaal verlengd in het open landschap dat erachter ligt.

HL: Wat te denken van overstromingsgebieden, zowel landschappelijk als botanisch? Biedt dat een potentie? Als ik me het debat herinner rond Kruikebeke-Bazel-Rupelmonde dan dacht men dat vervuild rivierwater een mooie natuurontwikkeling in de weg stond. Terwijl nu, zoveel jaar later, het instituut van natuurbehoud dit als één van haar paradepaardjes beschouwt.

LV: Het is belangrijk dat overstromingen gecontroleerd gebeuren, dat je het aantal slachtoffers dat onder water komt te staan als overheid zoveel mogelijk beperkt en dat je daar inspanningen voor levert. Het is een kwestie van kiezen. Als daarvoor bepaalde terreinen moeten opgeofferd worden, dan moet dat. In deze concrete gevallen slachtoffer je geen biologisch waardevolle terreinen maar veeleer privéterreinen. Als ik mij goed herinner, was één van de grote kritieken in verband met de potpolder van Kruikebeke-Bazel-Rupelmonde de hoge dijk die de mensen voor hun neus kregen. Het was vooral een landschappelijk probleem.

HL: Daarnaast was er ook de botanische en ecologische discussie: wat is het gevolg van vervuild rivierwater? Ook de gedeeltelijke verdwijning van het cultuurlandschap was een discussiepunt.

LV: Ik ben het absoluut niet eens met de 'goedkope' en gemakkelijke oplossing om hier en daar dijken door te steken en waardevolle landbouwgrond te laten overstromen om de natuur opnieuw zijn gang te laten gaan. Natuur die men op die manier creëert, dat is een goedkope overwinning. Wanneer je daar dan goede landbouwgrond, die een toegevoegde waarde heeft gekregen doordat ze eeuwenlang bewerkt is, moet voor gebruiken, meen ik dat dit geen goede oplossing is, ook al is het ecologisch verantwoord. Je moet dat kunnen loskoppelen van persoonlijke en sectoriële belangen en er meer vanop een afstand naar kunnen kijken, wat bij ons zeer moeilijk is.

MA: Bij het teloorgaan van een eeuwenoud cultuurlandschap (dat eigenlijk niet zo oud was) blijft de vraag of je terug-

Kruikebeke-Bazel-Rupelmonde

Het gecontroleerd overstromingsgebied KBR wil de functies veiligheid en natuurontwikkeling met elkaar verzoenen in het nieuwe concept van het 'gecontroleerd gereduceerd getij' zodat binnen dit gebied een getijwerking optstaat. Dit gecontroleerd overstromingsgebied wordt door de afdeling Zeeschelde van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap aangelegd en is het dertiende en grootste. Het moet het Zeescheldebekken beschermen tegen stormvloedden die zich gemiddeld één keer in driehonderdvijftig jaar voordoen. Ook de recreatieve en ecologische waarde van het gebied zal er op vooruit gaan. Het wordt een natuurgebeid bestaande uit vloedbossen, natte weiden, slikken en schorren die toegankelijk zullen zijn voor recreanten.

keert naar een vroegere toestand als je het laat overstromen. Tot welke periode keer je terug om een landschap te herbouwen? Het enige criterium dat je hebt is inderdaad de productiewaarde van de grond, als het over landbouwgrond gaat, en de potentiële natuurwaarden. Maar je hebt ook de geografische situatie. Er is maar één Schelde-estuarium. Als je daaraan ligt, moet je in die ruimtelijke context de waarde van de grond anders taxeren dan van eenzelfde soort bodem op een andere plaats. De afwegingen bij de overstroming om het risico voor de mensen te beperken is bovendien niet onbelangrijk. Het zeeniveau kan stijgen en de tunnelwerking van de Schelde, als die verdiept wordt, zal nog vergroten. Er zijn hoe dan ook hogere risico's. Je bent verplicht iets te doen.

Afbakening

LV: Persoonlijk denk ik dat je de twee nodig hebt. Je moet zones kunnen afbakenen, waar de ecologische wetgeving domineert en ook zones die multifunctioneel zijn en waar je bijvoorbeeld landbouw absoluut nodig hebt. Voor alles wat niet in een reservaat zit, is landbouw het enige wat kan helpen om de natuur in stand te houden. Men moet landbouwers hun eigenwaarde teruggeven, hen ook duidelijk kunnen maken dat ze een zeer waardevolle inbreng hebben gehad en nog kunnen hebben in het in stand houden van de lokale verscheidenheid. Voorts ben ik een goot voorstander van een conserverend beleid. Het is zeer gemakkelijk om met grootgrondverzet allerlei dingen te veranderen. Weg is weg en het adagio voor mij is: ga niet roekeloos om met historisch patrimonium.

HL: Ik zou dat niet zozeer conserverend noemen maar veel eerder voorzichtig.

MA: Afbakenen, in de zin van een gebied echt onder beschermingsstatuut zetten, blijft nodig, hoewel ik weet dat er een tendens is om dat af te schaffen. Het is nodig omdat het veel gemakkelijker te beheren is als je een statuut en instrumenten hebt om het te beheren. Een tweede luik is de interactie met andere activiteiten in de ruimte, niet alleen landbouw maar alle activiteiten die samen dat landschap vormen. Daar moet een afweging worden gemaakt tussen de waarden en potenties: natuurwaarden, historische waarden, archeologische waarden (die in de grond zitten en die we niet zien). Dat beheer volgens het voorzorgsprincipe wil men nu beleidsmatig in de ruimtelijke ordening inbedden via de ruimtelijke uitvoeringsplannen, maar dat is een blanco cheque op dit ogenblik. Er is geen enkele waarborg dat dat zou kunnen. Wanneer dat herleid wordt tot de bevoegdheden van de gemeenten, zijn de gevolgen niet te voorspellen. Temeer daar we in Vlaanderen gebieden zullen afbakenen, daar waar het conceptueel en in de geest van de landschapsconventie over alle landschappen moet gaan, met een volledige integratie.

Er zijn ook de nieuwe landschappen die moeten gecreëerd worden of gerestaureerd. De verloederde woonwijken, de oude industriegronden en stortplaatsen moeten een nieuwe functie en een landschappelijke vorm krijgen die de moeite waard is, eventueel als erfgoed voor later, maar zeker esthetisch voor nu. Dat zijn drie uitdagingen waaraan moet worden gewerkt.